

3. Навчальні програми для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (чинні з 1 вересня 2018 року). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

4. Методика навчання природознавства в старшій школі : метод. посіб. / [К.Ж. Гуз, О.С. Гринюк, В.Р. Ільченко та ін.]. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.

5. Подмазин С. И. Личностно ориентированное образование. Социально-философское исследование. Запорожье : Просвіта, 2000. 219 с.

6. Weizsaecker E., Wijkman A. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!» («Come On!»). URL : <https://matveychev-oleg.livejournal.com/6653054.html>].

7. Смирнов С. Д. Психология образа: проблема активности психического отражения. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1985. 213 с.

Відомості про автора:

Гуз Костянтин Жоржович – доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

УДК 37.013.3

Шевченко Г. П., м. Сєвєродонецьк

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДНИК ЇЇ ЖИТТЄСТВЕРДНОГО ОБРАЗУ СВІТУ

Педагогічна наука як галузь людинознавства потребує нині уважного вивчення багатомірності й багатозначності людини, осмислення її істинної сутності на основі нової методології пізнання єдиного й цілісного світу.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне підкреслити важливість тематики досліджень вітчизняних педагогів, які стосуються інтеграції змісту освіти з метою досягнення в учнів цілісності світу, формування цілісності їхньої свідомості, умов цього процесу – формування наукової картини світу та її особистісно значущого складника – життєствердного образу світу.

Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти для інших. З категорією духовність співвідносяться потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Формування духовності є найважливішим завданням виховання [13, с. 106].

Незважаючи на всі потуги світової педагогічної громадськості підняти рівень виховання в суспільстві, він із кожним роком знижується. Тисячоліттями найсвітліші голови Світу б'ються над питаннями виховання людини гуманної, красивої, богоподібної. Сьогодні, як ніколи, є актуальною думка О. Клизовського про те, що матеріальні кризи в суспільстві безпосередньо пов'язані з кризами духовними: «...з виховання людства вилучено головний важіль удосконалення, головний фактор розвитку життя – виховання духу. Людство переживає небувалу кризу саме через зупинку свого розвитку, через втрату своїх духовних цінностей. Економічне зубожіння є результатом зубожіння духовного» [1, с. 331]. Не зайвим тут буде підкреслити, що ці слова, які так яскраво відбивають стан сучасного нашого суспільства, були пророчими. Адже автор їх сформулював під час кризи, яка виникла в Латвії в 1934 році. Можна було б навести безліч подібних думок, які висловлювались на різних історичних етапах. Не зайвим буде нагадати і про те, що «вузькопредметне урокодавання веде до тиражування еталону особливого сорту напівлюдини з глибоко розчленованою психікою, яка легко програмується» [14, с. 160]. Учні замість життєствердного образу світу, складником якого є духовність, «вирощують агресивний або

деструктивний образ світу, який робить їх заручниками власних невдач і недовговічності суспільства».

Це настало не нині. У Стародавній Вавилонії є напис на глиняному посуді, повний печалі й розчарувань: «Ця молодь розтлінна до глибини душі. Молоді люди шкідливі й недбайливі... Молоде покоління сьогодення не зуміє зберегти нашу культуру», але головним є те, що проблеми духовності, вихованості, високої культури особистості – вічні.

В останні роки проблеми духовності зайняли чільне місце в різних галузях знань, бо вони наближають нас до розкриття вічної таємниці – багатозначності людини, її дійсної сутності.

Відомі вчені фізики й космологи (Д. Бом, П. Девіс, Ф. Капра, Е. Янча, А. Янга) на основі холономного підходу до світу й холистичного погляду на Всесвіт формують нову парадигму пізнання людини як біологічної, соціальної та космічної істоти.

Звертає на себе увагу новий модельний підхід до пізнання єдиного й цілісного світу, на якому побудована філософська картина космічного феномена людини. І. Александров [3, с. 432], поділяючи погляд на людину як на космопланетарний феномен Тейяра де Шардена, академіка В. Казначєєва, К. Цюлковського, В. Вернадського, О. Чижевського, О. Козирьова, Б. Личкова, їхні ідеї цілісності і єдності природи і космосу, підкреслює специфічну особливість нового етапу розвитку земної цивілізації, суть якої він бачив у зміні світогляду людини: від ідей антропоцентризму до космоцентризму. Це підсилює увагу до вивчення глибинної сутності людини, природа якої надзвичайно суперечлива й багатолика. Зважаючи на ці особливості, можна проектувати програму «окультурення», вдосконалення людського. До речі, Я. Коменський у своїй праці «Про культуру природних обдарувань» писав: «Подивись на коштовний камінь, що променево блищить у царській короні чи на княжому пальці. Таким він, думаєш, і народився? помиляєшся, коли так думаєш. Він народився шорстким, темним, брудним; ти б його і з землі не став піднімати. Щоб він заблищав, треба його чистити, пиляти, вирівнювати, обтесувати, шліфувати й полірувати...». Додамо до цього, що майстру треба знати особливості й таємну силу каменя. Пригадаймо майстра Данила з казки Бажова. То ж ще раз наголосимо, що врахування новітніх знань про людину дає змогу педагогічній науці переосмислити багато педагогічних явищ, відійти від стереотипних поглядів на навчання, формування, розвиток особистості.

Зважимо на багатоликість людини та її суперечливість, суть яких виявляється в єдності і множинності таких протилежних якостей, як матеріальність і духовність, духовність і бездуховність, раціональність і ірраціональність, свідомість і безсвідомість тощо [3]. Вважаємо плідною думку І. Александрова про три необхідні напрями пізнання інтегральної сутності складних явищ світу людини:

1) вивчення роздільної та суцільної ієрархічної множинності властивостей людини, її різноманітності;

2) вивчення космічної природи людини, розуміння космосу й людини в єдності й цілісності духу, розуму, свідомості, матерії і життя;

3) вивчення єдності і цілісності світу, в якому функціонує людина як активна сила.

У сучасній філософській і психологічній літературі до основних форм прояву дійсної сутності людини науковці відносять духовність, розумність, свідомість, діяльність, психологічність, символічність, творчість і софійність (мудрість). Шаррон П'єр – відомий французький філософ-мораліст, теолог XVI-XVII ст., зазначав, що мудрість – це не привнесене чуже знання, а «зручне» для користування впорядкування його. Адже ми розуміємо тільки себе. Якщо іншим відносно нас щось і вдається, так це тільки будить те, що в нас спить ... .

Найважливішим фактором удосконалення природи людини є діяльність пізнавальна, предметна, творча – спілкування, навчання, гра, праця, творчість. Саме в діяльності шліфується й народжується «друга» природа людини. Чим різноплановішою є участь особистості в різних видах діяльності, тим вищий її творчий потенціал, тим більш гармонійним, одухотвореним, цілісним є її внутрішній світ. У діяльності закарбовуються і

світогляд, і духовні потреби особистості, і сутність її індивідуальної еволюції, й особистісний внесок в еволюцію людства.

Особливо важливими для старшокласників є думки В. Вернадського, К. Ціолковського, О. Чижевського, які стверджували, що доля людини залежить від долі Всесвіту, що життя більшою мірою є явищем космічним, аніж земним, що життя приходить із космосу, а код його запишається на землі. Космічна сутність людини визначається Космічним Абсолютом, що породив людину як собі подібне у вигляді системи мікрокосма, і Космосом, що впливає на неї своїми ритмами й законами розвитку. Донести ці думки до учнів можна в процесі інтеграції змісту освіти на основі загальних закономірностей природи, екології, культури.

Джерелом розвитку істинної сутності людини є Всесвіт, рушійною силою – Космос і Людина, передумовою – Космічний Абсолют.

Із точки зору космопланетарної сутності людини, її розвиток визначають жива природа, Всесвіт, Космос і Космічний Абсолют, які на основі цілісності, гармонійності, одухотвореності створюють єдине насичене інформацією середовище. Тобто тотальна сутність людини формується Космосом: усе, що є в Людині, є і в Космосі. Тому людина володіє здатністю самобудування, самотворення, синергетичністю – здатністю до самовдосконалення, до злиття з Богом за допомогою свого життєствердного національного образу світу.

Педагогіка не може ігнорувати й передбачення філософів-космістів (Тейяр де Шарден, К. Ціолковський) про взаємодію життя і людини, що пов'язане з появою нової форми Життя («Наджиття») (Шарден), і переходу людини (людства) в єдиний вид променевої енергії (К. Ціолковський) [5, с. 424]. Дух – внутрішній стан, моральна сила людини, колективу [13, с. 105].

І коли В. Казначеев висловлює гіпотезу про виникнення життя на землі як результат «шлюбних стосунків» космічної зустрічі на Землі різних форм космічного життя – білково-нуклеїнової та польової, він приводить нас до висновку, що сучасне людство є єдністю земних і космічних форм життя, стає зрозумілою значущість Духу в житті, життєтворчості людини. В народі кажуть: «Щоб не падав Духом»; «Сильний Духом – незламний, стійкий, значущий» – це значить призвести в рух внутрішні сили – розум, свідомість, самосвідомість, творчість, підсвідомість, мудрість, добро, красу і повсякденно прагнути до того, щоб піднятися, возвеличитися над буттям, усвідомити себе у світі і світ у собі як промінь, що проходить крізь серце.

Мабуть, можна, розмірковуючи про дух, припустити, що це спільне «ритмічне дихання Людини і Космосу, яке задається Космічним Абсолютом. Бо ми знаходимося не де-небудь, а в безмірно розтягнутому, живому, діяльному й по-своєму шляхетному мозку, в потоці його всезагального розуму, добра й тепла» [1].

Це животворяща сила, життєва енергія, яка народжується кристалом «психічної енергії в його душі». Життєва, або психічна, енергія поповнюється енергією Космосу.

Життя природи, Космосу, людства здійснюється ритмічно. І серед багатомірних ритмів важливе місце займають ритми – культурно-історичні, соціально-культурні, етнічні, цивілізаційні, культурні, формаційні, космокультурні, які формують суспільну підсвідомість індивіда. Отже, усвідомити сутність людського духу можна крізь основні його структурні компоненти, які забезпечують життєдіяльність людини – історико-культурний, цивілізаційний досвід, вищі духовні цінності, творчу діяльність у всіх її різновидах. Вищими духовними цінностями є Істина, Добро, Краса. Духовність – властивість людини, яка дозволяє на культурно-цивілізаційному, екологічно-моральному рівнях сприймати світ і ставитися до нього на основі морально-естетичної оцінки в єдності з «пізнанням» серця. Саме інтеграція сприйняття наукової і «сердечної» картин світу (Б. Раушенбах) є запорукою високоморальної поведінки людини в суспільстві. Така інтеграція наявна в життєствердному образі світу людини.

Виховання серця – це педагогічна проблема світового значення (Г. Сковорода, П. Юркевич, Р. Штайнер, М. Реріх, О. Реріх, Р. Рудзітіс). І духовність без «очищення вогнем свого серця» не існує.

Ми поділяємо точку зору одного з провідних учених-філософів Л. Буєвої про сутність духовності як проблему здобуття смислу, існування певної ієрархії цінностей, цілей і смислів, постійне сходження до вершин найвищих цінностей і реалізацію їх у практичній діяльності. Але це тільки деякі віхи, які вказують можливий шлях вивчення духовності педагогікою.

Список використаних джерел

1. Александров И. А. Космический феномен человека: человек в антропном мире. Москва : Агар, 1999.
2. Бердяев Н. А. Самопознание. Лениздат, 1991.
3. Клизовский А. И. Основы миропонимания новой эпохи. Минск : ООО «Вида-Н». ИП «Лотоць», 1998.
4. Крымский С. Б. Контуры духовности. Новые контексты идентификации. *Вопросы философии*. 1992. № 12. С.21–22.
5. Новые контексты идентификации. *Вопросы философии*. 1992. №2. С. 21–22.
6. Мамардашвили М. К. Мой опыт нетипичен. С.-Пб.: Азбука, 2000. С. 345.
7. Там само. С. 246–250.
8. Девять шагов к гармонии (Из мирового духовного наследия). Харьков : Прапор, 1999. С. 8.
9. Придонов А. М. Обретение сути. Москва : Фолиум, 1999.
10. Франк С. П. Духовные основы общества. Москва : Республика, 1992.
11. Циолковский К. Э. Грезы о Земле и небе. Тула, 1986.
12. Шевченко А. И. основы христианства: путь к истине : учеб. пособ. Донецк : ДонГИИ, 2000.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
14. Базарный В. П. Главная опасность для цивилизации. *Народное образование: Росс. общ.-пед. журнал*. 1998. № 9–10. С. 157–165.

Відомості про автора:

Шевченко Галина Павлівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, завідувачка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, директор центру ЮНЕСКО Духовно-культурних цінностей виховання та освіти.

УДК 37.013.3:57.081.3(043.3)

Мариновська О. Я., м. Івано-Франківськ

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОБРАЗУ СВІТУ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Розкриті особливості становлення національного образу світу учнів засобами інтеграції змісту освіти. Логіка висвітлення наукової проблеми: поняття "образ світу" – образ світу як передумова і результат навчально-пізнавальної діяльності учня як суб'єкта учіння – поняття "інтеграція" – становлення образу світу учня засобами інтеграції змісту освіти – поняття "національний образ світу учня" – особливості становлення національний образ світу учня в освітньому процесі Нової української школи.